

Бойко Дмитро Віталійович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 205 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Чижов Денис Анатолійович,
професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ПРАВО НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Право на соціальний захист у період збройного конфлікту набуває особливої ваги, оскільки саме в цей час найбільше проявляється вразливість людини, руйнуються звичні механізми життєзабезпечення, а держава стикається з необхідністю реагувати на масштабні соціальні ризики. Конституція України гарантує право кожного на соціальний захист, включно із забезпеченням у випадку безробіття, втрати працездатності, старості та інших життєвих обставин. В умовах війни це право трансформується, розширюється та практично переосмислюється, оскільки мільйони громадян стикаються з ризиками, які не підпадають під звичайні соціальні моделі: вимушене переміщення, втрата житла, травмування, загибель годувальника, участь у бойових діях, перебування на окупованих територіях.

Соціальний захист у воєнний час формується на перетині внутрішнього законодавства, міжнародного гуманітарного права, міжнародних стандартів прав людини та практики міжнародних органів, зокрема ООН, Ради Європи та Міжнародного Комітету Червоного Хреста. Міжнародне гуманітарне право прямо вимагає від держав забезпечувати базовий рівень добробуту цивільного населення, особливо осіб, які опинилися в зоні бойових дій або стали жертвами конфлікту. У свою чергу, міжнародне право прав людини не припиняє своєї дії навіть під час війни, а його окремі положення мають невід'ємний характер, зокрема захист від дискримінації, право на гідність та гуманітарну допомогу [1].

У сучасних українських умовах право на соціальний захист полягає у комплексі гарантій, які держава надає військовослужбовцям, ветеранам, членам їхніх сімей, внутрішньо переміщеним особам, цивільним постраждалим, дітям війни, особам з інвалідністю внаслідок війни, а також усім громадянам, які втратили можливість працювати через обстріли, окупацію, руйнування об'єктів інфраструктури. Соціальні гарантії охоплюють фінансову підтримку, медичну допомогу, психологічну реабілітацію, надання житла чи компенсацій за його втрату, забезпечення доступу до освіти, соціальних послуг і базових умов існування.

Особливе значення має підтримка військовослужбовців, які захищають

державу. Вона включає грошове забезпечення, страхові виплати, компенсації у разі поранення або загибелі, відновлювальні програми після демобілізації, соціальні пільги для їхніх родин. Після завершення служби держава зобов'язана забезпечити ветеранам можливість інтегруватися в суспільне життя, повернутися до економічної активності, відновити фізичне і психологічне здоров'я. Такі програми фактично формують нову систему соціальної політики, спрямовану на довгострокову підтримку людей, що пройшли крізь воєнний досвід.

Не менш критичним аспектом є захист внутрішньо переміщених осіб. Внаслідок збройної агресії мільйони людей вимушені були покинути свої домівки, що поставило їх перед ризиком бідності, безробіття, соціальної дезінтеграції. Держава зобов'язана забезпечувати таким особам щомісячні виплати, житло, працевлаштування, доступ до медицини та освіти, інтеграцію у нові громади. Водночас актуальними залишаються проблеми нерівномірності доступу до соціальних послуг, обмеженість фінансових ресурсів і складність бюрократичних процедур [2].

Важливою складовою соціального захисту є підтримка цивільних, які постраждали від обстрілів чи окупації, а також осіб, які пережили тортури, депортацію, сексуальне насильство, втрату майна. Міжнародні стандарти передбачають обов'язок держави забезпечувати компенсації, реабілітацію та доступ до правосуддя. Україна поступово формує власні механізми фіксації воєнних злочинів та відшкодування збитків цивільному населенню, проте ці механізми потребують розширення, цифровізації та спрощення.

Окрему увагу держава приділяє дітям як найбільш уразливій категорії у війні. Соціальна політика включає забезпечення евакуації, опіку над сиротами війни, психологічну допомогу дітям, які пережили травматичні події, а також програми безперервної освіти навіть в умовах обстрілів. Держава також зобов'язана боротися з ризиками експлуатації, торгівлі людьми, незаконного переміщення дітей з окупованих територій.

Соціальний захист в умовах війни залежить не лише від внутрішніх механізмів, але й від міжнародної підтримки. Україна отримує значні ресурси від ЄС, ООН, НАТО, окремих держав, що дозволяє забезпечувати життєво важливі соціальні програми. Водночас міжнародні партнери вимагають прозорості та ефективності використання коштів, що стимулює реформування соціальної системи [3].

Вплив ЄС на соціальний захист України під час війни дослідники описують дуже по-різному, але загалом виділяють кілька ключових вимірів: фінансовий «рятувальний круг» для бюджету, імпорту соціальних стандартів ЄС, захист українців-біженців у державах-членах, зміни у моделях підтримки військових та ветеранів і водночас ризики умовності, бюрократії й «соціальної вибірковості».

Частина українських економістів і політекономів підкреслює насамперед макрофінансовий вплив ЄС. Вони показують, що пакети макрофінансової допомоги, гранти бюджетної підтримки й гуманітарні програми ЄС фактично дозволили уряду утримати базові соціальні видатки – пенсії, допомоги ВПО,

виплати сім'ям із дітьми – у ситуації, коли значна частина економіки зруйнована, а власні податкові надходження просіли. Аналітики, зокрема у дослідженнях шведського інституту SCIEUS, прямо пишуть, що основний масив підтримки йде не на «окремі проєкти», а на фінансування держбюджету для збереження соціальної та фінансової стабільності, і саме це є головним соціальним ефектом допомоги ЄС під час війни.

Міжнародні організації, як-от Світовий банк, у своїх трекарах соціального захисту показують більш технічну картину: ЄС і окремі європейські уряди співфінансують грошові трансфери для ВПО, розширення програм мінімального доходу, продовження дії пільг без переогляду, а також низку програм житлової підтримки, охорони здоров'я, освіти й транспорту. У цих роботах наголошується, що без зовнішнього бюджетного «вливання» Україна просто не змогла б профінансувати той масштаб соціальних і гуманітарних заходів, який реалізовано з 2022 року, включно з виплатами ВПО, розширенням допомог сім'ям з дітьми, кеш-програмами для постраждалих регіонів [4].

Інша група дослідників – переважно юристи й фахівці з європейської інтеграції – акцентує на нормативному впливі ЄС: імпорт європейських соціальних стандартів через Угоду про асоціацію, статус кандидата й адаптацію *acquis communautaire*. У працях про «зовнішній вимір соціальної політики ЄС» (Orbie, Tortell та ін.) показано, що ЄС використовує торговельні угоди, політичний діалог і фінансову допомогу, щоб поступово «прошивати» свої уявлення про гідні стандарти соціального захисту у політику держав-партнерів. У звітах про виконання Угоди Україна–ЄС підкреслюється, що навіть у 2022–2024 роках, попри повномасштабну війну, Україна продовжує наближати законодавство у сферах зайнятості, недискримінації, соціального діалогу, пенсійного забезпечення, що задає «європейську рамку» для воєнних і повоєнних реформ соціальної системи.

Правники з прав людини й дослідники міграції концентруються на іншому вимірі впливу – захисті українців, які опинилися на території ЄС. Ключовим інструментом вони вважають Директиву про тимчасовий захист, яку ЄС вперше реально задіяв саме для українців. Аналітичні записки Світового банку та правничі статті описують, що ця директива надала мільйонам українців у державах-членах право на проживання, доступ до ринку праці, базову соціальну допомогу, освіту й медицину, а уряди ЄС додали до цього власні програми грошової, житлової та інтеграційної підтримки. Останні політичні рішення Єврокомісії про продовження дії тимчасового захисту до 2027 року розглядаються дослідниками як продовження цього «парасолькового» соціального захисту для близько 4 млн українців у ЄС і як важливий чинник зменшення гуманітарного тиску на Україну [5].

Окремий напрямок досліджень стосується соціального захисту військовослужбовців та ветеранів. Українські автори, як-от С. Добровольський, аналізуючи досвід країн ЄС і НАТО, показують, що в більшості з них існують комплексні системи пільг і гарантій для військових: гідне грошове забезпечення, житло, безоплатна медицина, пенсії, підтримка сімей, програми переходу до цивільного життя. Висновок цих робіт: для України інтеграція до

ЄС означає не лише фінансову допомогу, а й орієнтир на побудову подібної цілісної системи, де соціальний захист військових є одним з ключових елементів демократичної безпекової моделі.

Соціологи та think-tank-дослідники (наприклад, аналітики Cedos) пояснюють вплив ЄС ширше – через призму «соціального відновлення й згуртованості». Вони вказують, що доступ до європейських фондів і технічної допомоги дозволяє Україні розвивати довгострокову політику соціального житла, реформування ринку оренди, підтримку муніципальних служб соціального захисту, розширення психологічної допомоги, але успіх цих реформ значною мірою залежить від того, наскільки вони будуть інклюзивними та орієнтованими на реальні потреби громад, а не лише на «галочки» у звітах перед ЄС. У цих роботах ЄС постає не тільки донором, а й партнером, який через вимоги прозорості, участі громадськості й гендерної рівності змінює сам підхід до соціальної політики.

Загалом право на соціальний захист в умовах збройного конфлікту є не просто правовою нормою, а життєво необхідним механізмом збереження гідності людини, підтримки її життєздатності та відновлення. Ефективна система соціального захисту у воєнний час стає фундаментом стійкості держави, захисту її громадян, збереження соціальної єдності, а в перспективі – основою повоєнної відбудови, реабілітації та повернення людей до повноцінного життя.

Список використаних джерел:

1. Смуш-Кулеша М. Соціальні права в Україні під час війни : звіт про оцінку потреб / М. Смуш-Кулеша, А. Федорова, Б. Мойса. Страсбург : Рада Європи, 2022. 64 с. URL: <https://rm.coe.int/needs-assessment-ua-2/1680a9b408> (Дата звернення: 22.11.2025).

2. Кабанець Ю. Соціальна політика і зайнятість: наскільки Україна готова до вступу в ЄС / Ю. Кабанець // Cedos : аналітичний центр. 28.06.2023. URL: <https://cedos.org.ua/researches/soczialna-polityka-i-zajnyatist-naskilky-ukrayina-gotova-do-vstupu-v-yes/> (Дата звернення: 22.11.2025).

3. Gentilini U. Tracking Social Protection Responses to Displacement in Ukraine and Other Countries / U. Gentilini, M. Almenfi, H. T. M. M. Iyengar та ін. *Washington, DC : World Bank*, 2022. (Social Protection & Jobs Discussion Paper ; No. 2209). URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099120006272232396/pdf/P1765850ac0a510f8087ab06e08c1cc016e.pdf> (Дата звернення: 22.11.2025).

4. The EU in 2022. General Report on the Activities of the European Union. Luxembourg : *Publications Office of the European Union*, 2023. URL: <https://op.europa.eu/webpub/com/general-report-2022/> (Дата звернення: 22.11.2025).

5. Europe and Central Asia Economic Update, Fall 2022 : Social Protection for Recovery. *Washington, DC : World Bank*, 2022. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/europe-and-central-asia-economic-update-social-protection-recovery-fall-2022-enruuk> (Дата звернення: 22.11.2025).